

Коляструк О.А. ІСТОРІЯ ПОВСЕДНЕВНОСТІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ І ЛЕГІТИМІЗАЦІЇ

В статті речь идет о развитии истории повседневности в современной украинской историографии.

Ключевые слова: история повседневности, современная украинская историография.

Kolyastruk O.A. HISTORY OF EVERYDAY LIFE IN UKRAINE: PROBLEM OF FORMATION AND LEGITIMIZATION

The article is dedicated to showing the status of the daily life in the contemporary Ukrainian historiography.

Key words: history of everyday life, contemporary Ukrainian historiography

УДК 394 (477)

М.Ю. Зінчук

ІСТОРІЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ ЯК НОВИЙ НАПРЯМОК ГУМАНІТАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті йдеться про початки звернення філософів, істориків та соціологів до проблематики повсякденності. Окреслено особливості підходів до даної тематики провідних науковців ХХ ст.: Е. Гуссерля, А. Шюца, Н. Еліаса. Охарактеризовано сферу акцентування Франкфуртської школи на історії щоденності та особливостях мікроісторичного її трактування. Для сучасної гуманітарної науки дослідження повсякденності має величезне методологічне та практичне значення.

Ключові слова: повсякденність, історія повсякденності, «життєвий світ», фігурація, Франкфуртська школа, соціальне конструювання, мікроісторія, соціальна ідентичність.

Історія повсякденності до середини ХХ ст. практично не була актуальною темою історичних пошуків. Лише порівняно нещодавно вона стала об'єктом уваги вчених-гуманітаріїв. Це зовсім нова галузь історичного знання, яка реконструює сферу щоденності крізь призму загальноісторичних, культурних, соціальних, політологічних, конфесійних дефініцій. Центром уваги історії повсякденності є дослідження звичного, повторюваного, побутового, такого, що уявляється «нормальним» у контексті існування певного суспільства в конкретний проміжок часу [13]. Обмеження поняття «повсякденність» часовими та просторовими рамками зумовлене різною специфікою побутового життя, що дає право дослідникам виокремлювати, наприклад, повсякденність військової доби. Крім того, дослідники повсякденності в структуру даного визначення також включають поведінкові реакції особистості на певні події.

Дослідження щоденності є актуальним для всіх гуманітарних наук, адже вона є первинною, базисною сферою для кожної окремої особистості і для соціуму в цілому. Вивчення сутності, структури, особливостей повсякденності дає можливість зрозуміти мотиви поведінки людей, їх прагнення, а також корінні причини утворення різних суспільних інститутів.

Європейська наука на сьогодні має значні напрацювання в історії щоденності. Свої праці даній сфері наукового пізнання присвячували Ф. Бродель [2], Б. Вальденфельс [3], М. Кром [7], А. Шюц [14;15;16]. Ці праці, як правило, присвячені окремому аспекту повсякденності і мають вузькотематичний характер. Також значний пласт інформації з історії повсякденності міститься в доробках вчених-соціологів [1; 5; 11; 12]. Праці з історіографії даної проблематики [13] почали з'являтися лише в останні декілька років. Тому закономірно, що вони мають фрагментарний та поверховий характер. Це зумовлює необхідність дослідження напрацювань вітчизняних та зарубіжних дослідників з даної проблематики, систематизації та аналізу їх доробків.

Своїм виокремленням у самостійну галузь історія повсякденності зобов'язана антропологічному повороту кінця 60-х рр. ХХ ст. Проте передумови для самостійного існування історії щоденності виникли задовго до ХХ ст. Ще античні мислителі, розуміючи цінність повсякденного, звертались до категорій практичного досвіду. Платон, Аристотель, Епікур були «батьками» категорії «загального здорового глузду», яку потім сформулював Томас Рід та яку згодом утвердили прагматики ХІХ ст.

У ХХ ст. акцент в західній філософії зміщується на дослідження звичного, щоденного. Засновник феноменології Едмунд Гуссерль сформулював поняття «життєвого світу» (Lebenswelt), в рамках якого наукове пізнання ставиться в залежність від «донаукового» та «позанаукового» пізнання. Е.Гуссерль, оперуючи такими поняттями як «безпосереднє» та «очевидне», головним визнає саме практично апробовані знання та досвід. «З самого свого виникнення природознавство й пов'язана з ним геометрія повинні служити цілям, які покликані цим життям й повинні бути співвіднесені з життєвим світом. Людина, що живе в цьому світі, у тому числі й людина, що досліджує природу, може ставити всі свої практичні й теоретичні питання, тільки перебуваючи всередині цього світу, може теоретично ставитися до нього лише в нескінченно відкритому обрії непізнаного», – пише філософ [4, с.165].

Австрійський соціолог Альфред Шюц проаналізував конфігурацію повсякденного сприйняття. Він зосередив свої дослідження на процесі складання картини цього світу у людей, з огляду на їхні прагнення, сподівання, фантазії, сумніви, мрії, реакції на певні події [5, с.116]. Крім того, А.Шюц звернув увагу на поведінкові механізми в контексті окреслення повсякденності. Індивід спочатку переживає соціальний світ як певне поле дій і лише потім як об'єкт мислення. Через це повсякденне сприйняття організується в термінах, релевантних його можливій або реальній дії [16, с.193]. А.Шюц так визначає повсякденний світ: «Він – це світ культури, так як з самого початку повсякденність являє собою сенсовий універсам, сукупність значень, які ми повинні інтерпретувати для того, щоб мати певну опору в цьому світі, жити у згоді з ним» [15, с.130].

Основним предметом дослідження феноменологічної соціології, згідно з А. Шюцом, є аналіз смислових структур повсякденного світу, або соціальної реальності. Останню він визначав як «сукупність усіх об'єктів і явищ соціокультурного світу, яким він уявляється повсякденній свідомості людей, що живуть серед інших людей та пов'язаних з ними різноманітними відносинами взаємодії» [14, с.403].

У середині ХХ ст. німецький соціолог Норберт Еліас оприлюднив ідею взаємозалежного розвитку окремої особистості та суспільства. Він впровадив до наукового обігу поняття фігурації – соціального процесу, в якому люди тісно взаємодіють один з одним. Фігурації постійно змінюються і мають низку особливостей як на макрорівні (зміна загальноприйнятих в суспільстві правил поведінки), так і на мікрорівні (зміни в психології окремої особистості). Н.Еліас першим розглянув суспільство та персоналії «як неподільні елементи одного складного та постійно змінюваного набору взаємозв'язків» [12, с.522; 11].

Ключова думка статті Н. Еліаса «Про поняття повсякденності» полягає в тому, що «...структура повсякденності не наділена характером більш-менш автономної особливої структури, але є складовою структури даного соціального шару й, – оскільки його не можна розглядати ізольовано, – частиною владних структур усього суспільства». Численні ж сучасні визначення поняття «повсякденність», вважає німецький соціолог, імпліцитно мають на увазі протилежне поняття («не-повсякденність» – Nicht-alltag), яке, проте, зазвичай залишається в тіні. Н.Еліас вважає за необхідне окреслити ці сфери, які протиставляються повсякденному життю, щоб уточнити, про які саме аспекти повсякденності йтиметься в тому чи іншому разі [7, с. 11].

Німецький філософ Бернхард Вальденфельс розвинув ідеї Н.Еліаса, стверджуючи, що дослідження повсякденності має безпосередньо залежати від місця, часу, середовища та культури. Крім того, він звернув увагу на те, що щодення як факт значно відрізняється від уявлень людей про нього [3, с.20].

У 30-х рр. ХХ ст. сформувався новий критичний напрямок філософії та соціології, який отримав назву Франкфуртської школи. Тематика, яку розробляли представники Франкфуртської школи, надзвичайно широка. Вони критикували тогочасне суспільство за його антиособистісний характер, акцентували на значимості саме особистісних засад у соціальних взаєминах, на цементуючій ролі ідеології в суспільній структурі.

Франкфуртська школа мала значний вплив на подальші дослідження поняття повсякденності в контексті соціології. Продовжили ці дослідження Пітер Бергер та Томас Лукман. Ці соціологи першими ввели в науковий обіг поняття «повсякденний світ», поставили питання про мову «повсякденних зустрічей», про шляхи «завчання типових щоденних дій», тим самим давши поштовх концепціям соціального конструювання ідентичностей, статі, інвалідності, психіатрії тощо [13].

Метою соціального конструювання було виявлення шляхів, за допомогою яких індивідууми та групи людей беруть участь у створенні загальносуспільної реальності. П. Бергер і Т. Лукман досліджували шляхи створення людьми соціальних феноменів, які поступово інституціонуються та перетворюються в традиції. Вони доводять, що будь-яка система уявлень і знань індивідуума про навколишній світ базується на здоровому глузді. У процесі спілкування люди знаходять підтвердження правильності своїх уявлень про реальний світ. Таке підтвердження тільки закріплює поведінкові щоденні механізми та сприяє формуванню інститутів, які уявляється вже не як внутрішньосуспільні утворення, а як соціальні «надбудови» [1, с. 11].

Також П. Бергер і Т. Лукман звертають увагу на кризовий стан особистісної ідентифікації, на утворення множинних особистісних ідентичностей. Вони цю проблему формулюють як проблему безлічі світів, які стають загальнодоступними, як на ринку: «Росте загальна свідомість релятивності усіх світів, включаючи й свій власний, який тепер усвідомлюється, скоріше як один із світів, а не як Світ. Унаслідок цього власна інституціональна поведінка розуміється як «роль», від якої можна відмежуватися у своїй свідомості і яку можна «грати» під маніпулятивним контролем» [1, с. 278].

Для французького соціолога та культуролога Анрі Лефевра повсякденність постає як локус творчості, де витворюється як все людське, так і сама людина [9], все «вище» в зародковому стані вже міститься в щоденності. Повсякдення – це «місце дій та трудів» [8, с. 340].

Значний вплив на становлення історії повсякденності мали роботи представників Школи «Анналів». Вони в центр своїх досліджень ставили не діяльність видатних особистостей та опис одиничних подій, а становище суспільства в цілому, його перманентно існуючі структури. Історики-анналісти виділяли виробничі, споживчі та технічні умови матеріального життя, або, як їх називав Ф. Бродель, – «структури повсякденності». Це те, що є незмінним протягом тривалого часу та складає матеріальні умови існування людини у певному географічному та соціальному середовищі [2].

Інше розуміння історії щоденності домінує в італійській та німецькій історіографії, де досить часто її трактують як синонім поняття «мікроісторії».

Термін «мікроісторія» використовувався ще в 50–60-х рр. (наприклад, Фернаном Броделем, а також французьким письменником Раймоном Кено), але з негативним або іронічним підтекстом, тобто служив синонімом історії, що займається дрібницями. Наприкінці 60-х рр. цей термін вжив мексиканський дослідник Л. Гонсалес-і-Гонсалес уже в серйозному сенсі, як підзаголовок книги про своє рідне село. Але тільки наприкінці 70-х рр. група італійських істориків зробила термін *microstoria* прапором нового наукового напрямку, і під цією назвою воно стало відомо в усьому світі [11].

Заслугою німецьких істориків-критиків «старої науки» (Х. Медік, А. Людтке) є заклик до дослідження мікросвітів рядових людей, малих суспільних груп. Італійські дослідники звернули увагу не лише на поширене, типове, але й одиничне та випадкове в історії, чи індивід це, чи подія [6].

Той варіант «історії повсякденності», який практикують А. Людтке і його колеги (зокрема, Ханс Медік), близький до мікроісторії й історичної антропології. Вони вивчають повсякденне життя простих людей, але не як «маси або класу, а на рівні індивідів та сімей. Історики намагаються зрозуміти способи, якими ці «маленькі» люди освоювали суворий світ, в якому їм довелося жити, і пристосовувалися до нього [7, с. 12].

Дослідження випадкового – доводили прихильники мікроісторичного підходу – повинно стати відправним пунктом для роботи з відтворення множинних і гнучких соціальних ідентичностей, які виникають і руйнуються в процесі функціонування мережі взаємин (конкуренції, солідарності, об'єднання тощо). У такий спосіб вони прагнули зрозуміти взаємозв'язок між індивідуальною раціональністю й колективною ідентичністю [6].

Отже, відзначимо, що історія повсякденності протягом ХХ ст. набула значного розвитку в доробках істориків, філософів, соціологів, культурологів. Вищенаведені концепції доповнюють одна одну в спробі осягнення та аналізу повсякденності. На сучасному етапі ще не цілком викристалізувалася термінологія повсякденності, не до кінця розкритий її предмет та об'єкт. А оскільки без розуміння щоденності не можливе повноцінне вивчення жодної гуманітарної науки, її подальше дослідження є сьогодні особливо актуальним.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М.: Медиум, 1995. – 323 с.
2. Бродель Ф. Структура повседневности: возможное и невозможное. Материальная цивилизация, экономика и капитализм XV-XVIII вв. / Пер. с фр. Л.Е. Куббеля; Вступ. ст. Ю.Н. Афанасьева. – Т. 1. – М.: Прогресс, 1986. – 624 с.
3. Вальденфельс Б. Повседневность как плавильный тигль рациональности // Социо-логос. Общество и сферы смысла / Сост., общ. ред. и предисл. В.В.Винокурова, А.Ф.Филиппова. – Вып.1. – М.: Прогресс, 1991. – С.17-23.
4. Гуссерль Э. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология // Вопросы философии. – 1992. – № 7. – с. 136-176.
5. Ионин Л. Понимающая социология : Историко-критический анализ. – М. : Наука, 1979. – 206 с.
6. История повседневности // Кругосвет: Онлайн Энциклопедия. – http://www.krugosvet.ru/enc/istoriya/ISTORIYA_POVSEDNEVNOSTI.html. – Доступно 1 березня 2010 р.
7. Кром М. Повседневность как предмет исторического исследования // История повседневности: Сб. научных работ / Отв. ред. М. М. Кром. – СПб.: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге; Алетей, 2003. – С.10-21.
8. Культурология. XX век: Словарь-справочник. СПб.: Университетская книга, 1997. – 640 с.
9. Лефевр А. Введение в эстетику / Под ред. З.Смирновой. – М.: Иностранная лит-ра, 1954. – 120 с.
10. Мамонтова М. Историческая наука на рубеже веков. Новые методологические направления // Омский государственный университет. Кафедра современной отечественной истории и историографии. – <http://modernhistory.omskreg.ru/page.php?id=795>. – Доступно 14 грудня 2009 р.
11. Норберт Э. О процессе цивилизации: Социогенетические и психогенетические исследования. – М.: СПб.: Университетская книга, 2001. – 332 с.
12. Осипов Г., Митина С. Конфронтация социологических идей. Микротории // Осипов Г. (ред.) История социологии в Западной Европе и США. – М.: Издательство НОРМА, 2001. – с. 522-531
13. Пушкарева Н. «История повседневности» как направление исторических исследований // Перспективы. Фонд исторической перспективы – <http://www.perspectivy.info/misl/koncept/> – Доступно 21 березня 2010 р.
14. Шюц А. О множественных реальностях // Шюц А. Избранное: Мир, светящийся смыслом / Пер. с нем. и англ. – М.:), 2004. – с. 401-456.
15. Шюц А. Структура повседневного мышления // Социологические исследования. – 1988. – № 2. – с. 129-137.
16. Шютц А. Чужой // Шютц А. Смысловая структура повседневного мира: очерки по феноменологической социологии. – Москва: ФОМ, 2003. – с.191-207.

Зинчук М.Ю. ИСТОРИЯ ПОВСЕДНЕВНОСТИ ЯК НОВЫЙ НАПРЯМОК ГУМАНИТАРНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

В статье речь идет о началах обращения философов, историков и социологов к проблематике повседневности. Очерчены особенности подходов к данной тематике ведущих ученых XX вв.: Э. Гуссерля, А. Шюца, Н. Елиаса. Охарактеризована сфера акцентирования Франкфуртской школы на истории ежедневности и особенностях микроисторического ее трактования. Для современной гуманитарной науки исследования повседневности имеет огромное методологическое и практическое значения.

Ключевые слова: повседневность, история повседневности, «жизненный мир», фигурация, Франкфуртская школа, социальное конструирование, микроистория, социальная идентичность.

Zinchuk M.U. HISTORY OF DAILY OCCURENCE AS NEW DIRECTION OF HUMANITARIAN RESEARCHES

In the article the discussion deals with the beginning of appeal of philosophers, historians and sociologists to the problems of everyday life. The features of approaches are outlined to this subject of anchorwomen of scientists of XX century: E. Husserl, A. Shyutsa, N. Eliasa. The sphere of accenting of Frankfort school is described on history of dailyness and features of micro-history understanding of its. For the contemporary humanitarian science research of daily occurence has the enormous methodological and practical values.

Key words: daily occurence, the history of daily occurence, «vital world», figuration, Frankfurt school, social construction, micro-history, social identity.